

*О.В. Станіславчук, канд. техн. наук
(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності)*

ОСНОВНИ НАПРЯМКИ ПРАЦЕОХОРОНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄС

Розглянуто основні напрямки покращення стану охорони праці, промислової безпеки та гігієни праці в умовах інтеграції України в Європейський союз. Для забезпечення досягнення рівнів європейських умов та продуктивності праці, конкурентоспроможності виробництв важливими завданнями є підвищення стандартів з охорони та гігієни праці, техніки безпеки до рівня чинних у країнах Європейського союзу та світі. Як один із шляхів вирішення цієї проблеми пропонується створення ефективної в цьому плані системи «роботодавець – фахівці – працівники» та відновлення однієї із ключових ланок цієї системи – служби медицини та гігієни праці.

Ключові слова: охорона праці, гігієна праці, професійні захворювання, виробничий травматизм, професійна безпека, служба медицини і гігієни праці.

О.В. Станіславчук

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ТРУДООХРАННОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ИНТЕГРАЦИИ В ЕС

Рассмотрены основные направления улучшения состояния охраны труда, промышленной безопасности и гигиены труда в условиях интеграции Украины в Европейский союз. Для обеспечения достижения европейского уровня условий и производительности труда, конкурентоспособности производств важными заданиями являются повышение стандартов по охране и гигиене труда, технике безопасности до уровня действующих в странах Европейского союза и в мире. Как один из путей решения этой проблемы предлагается создание эффективной в этом плане системы «работодатель – специалисты – работники» и восстановление одного из ключевых звеньев этой системы – службы медицины и гигиены труда.

Ключевые слова: охрана труда, гигиена труда, профессиональные заболевания, производственный травматизм, профессиональная безопасность, служба медицины и гигиены труда.

О.В. Stanislavchuk

THE MAIN FOCUS AREAS IN THE POLICY OF LABOUR PROTECTION IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EU INTEGRATION

The main directions in the labour improvement, industrial security and working hygiene in the context of EU integration are considered. In order to achieve the European conditions and productivity of labour and industry competitiveness, it is important to raise standards in the sphere of labour protection and working hygiene, safety precautions, to comply with standards in the countries of the EU and worldwide. One of the method of solving this problem is creation of effective system “employer-specialists-workers” and re-establishment of one of the key elements of the system – service of medicine and working hygiene.

Key words: labour protection, working hygiene, professional diseases, industrial accidents, professional safety, service of medicine and working hygiene.

Вступ. Сучасною домінантою зовнішньої і внутрішньої політики нашої держави є будова економічно-розвинутої, демократичної країни для її успішного перебування у спільноті з європейськими розвинутими країнами. Тому для досягнення поставленої стратегічної мети необхідно розв'язати багато важливих завдань. Серед них можна окреслити: збільшення інвестиційної привабливості України; адаптація народного господарства країни до сучасних тенденцій економічного розвитку європейських держав; повноцінне включення нашої країни в систему міжнародного поділу праці; ефективне сприяння розвитку технологічного прогресу в державі.

Для реалізації цих планів не останніми завданнями є підвищення енергоефективності технологічних процесів, підвищення стандартів з охорони та гігієни праці, техніки безпеки та охорони навколишнього середовища до діючих у ЄС та світі, що забезпечуватиме досягнення рівнів європейських умов та продуктивності праці, конкурентоспроможності виробництв. Ці кроки повинні здійснюватися одночасно з розробкою та впровадженням нових технологій та обладнання, а то й мати випереджувальний характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки в угоді про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом одним із пріоритетних напрямів визначено безпеку праці, сучасна політика соціально-економічного розвитку держави передбачає зміни в ідеології суб'єкта господарської діяльності, перебудову його свідомості щодо таких цінностей як життя і здоров'я найманих ним працівників. Це в першу чергу, передбачає створення безпечних і нешкідливих умов праці шляхом впровадження превентивних високоефективних заходів та функціонування безперервного моніторингу політики безпеки праці. Варто зауважити, що до сьогодні функціонує велика кількість нормативно-правових актів, які вже давно є морально застарілими і не відповідають не тільки європейським, а й вітчизняним вимогам професійної безпеки та гігієни праці.

В руслі сучасних змін у термінології багатьох країн поширеними стали терміни замість промислова безпека та охорона праці - «промислова безпека та гігієна праці», «професійна безпека», «професійне здоров'я», які вказують на першочергові завдання та обов'язки роботодавця. Сучасна світова працезахоронна концепція змінила вектор забезпечення безпечних умов праці на забезпечення професійної безпеки, що передбачає сприймати термін «здоров'я» не тільки з медичної точки зору, а й у площині, що включає збереження фізіологічного, психічного, духовного та соціального здоров'я працівника.

У контексті принципово нової державної працезахоронної політики України [1] відбувається постійна адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу з питань безпеки та гігієни праці. Проте цей процес не є миттєвим, а потребує певного часу. Так, відповідно до прийнятого на 91 сесії МОП у 2003 році «Керівництва з систем управління професійною безпекою та здоров'ям», Держгірпромнаглядом України розроблено проект Концепції забезпечення здоров'я працюючих і безпечних умов праці в Україні. Проте сучасна система управління охороною праці має багато прогалин, оскільки не інтегрована для різних видів трудових відносин, що виникли в країні за останній час, і таких, які мають місце у світі, а також не забезпечує гармонійної інтерактивної співпраці усіх ланок системи охорони професійного здоров'я.

2013 рік відзначився найнижчим рівнем виробничого травматизму в Україні. Важливо звернути увагу на причини такого показника, які вказують, що погіршення стану охорони праці стало причиною цього. Значна кількість працівників (24,3% – майже 1,6 млн. осіб) здійснюють свою трудову діяльність у важких та шкідливих умовах праці, а вимогам санітарних норм не відповідають 76,2% усіх підприємств країни. Наслідком такого становища є високий показник професійної захворюваності, який сягає сотень тисяч людей і поповнюється щорічно на 6-7 тисяч нових випадків [2].

Тільки за I квартал 2014 року зафіксовано 1615 випадків професійних захворювань (отруєнь), що, порівняно з таким самим періодом 2013 року більше на 67 випадків (4,9%). Причому їх переважна більшість (85,3%) зафіксована у Донецькій (28,1%), Луганській (27,8%), Дніпропетровській (15,7%) і Львівській (13,8%) областях. Розподіл кількості проф-

захворювань за галузями промисловості за 4 місяці 2014 року вказує, що «лідером» (74,3%) є видобування енергетичних природних ресурсів. Основними причинами такого стану є шкідливі і несприятливі умови праці внаслідок нехтування правилами охорони та гігієни праці, використання зношеного чи несправного обладнання тощо. Найпоширенішими професійними хворобами, що виявлені у I кварталі цього року, є хвороби: органів дихання (69%); опорно-рухового апарату (20%); органів слуху (5%) та вібраційна (2%) [3].

У I кварталі 2014 року зафіксовано 2426 випадків виробничого травматизму, з них 381 – смертельних, 322 – з можливою інвалідністю. Порівняно з аналогічним періодом 2013 року кількість нещасних випадків є меншою на 14,3%, а смертельних – на 8,5%. Збільшення цього показника зафіксовано у Дніпропетровській (на 7,7%), Запорізькій (на 19,2%), Луганській (на 2,6%), Одеській на 17,6% областях, а значне зменшення – Івано-Франківській (на 41%), Рівненській (на 56%), Херсонській (на 41%), Хмельницькій (на 46%), Чернігівській (на 46%), Житомирській (на 36%), Сумській (на 31%), Харківській (на 35%), Черкаській (на 35%), у м. Києві (на 36%). Частка травмованих чоловіків становить 78% від загальної кількості травмованих [3].

За причинами нещасні випадки розподілилися таким чином:

- організаційні – 63,3% (нехтування вимогами інструкцій з охорони праці – 35,7%; невиконання посадових обов'язків – 8,4%; порушення правил безпеки руху – 4,6%; порушення вимог технологічного процесу – 4,2%);
- психофізіологічні – 24,8% (необережність потерпілого – 16,3%; травмування внаслідок протиправних дій інших осіб – 4,1%);
- технічні – 11,9% (незадовільний технічний стан виробничої території, будинків, споруд – 3,4%).

Більшість нещасних випадків трапляється через падіння працівника під час руху (близько 23,7%), дію машин та обладнання, що рухається або обертається (9,5%); обвалення ґрунту або породи під час земляних або підземних робіт (8,5%), а також внаслідок падіння інших предметів, матеріалів та ін. [4].

Виклад основного матеріалу. Для успішної інтеграції України в Європейський простір та успішних кроків у напрямку побудови розвиненої держави першочерговими завданнями є збереження трудового потенціалу країни шляхом зниження рівня профзахворюваності та виробничого травматизму, а відповідно й зменшення витрат на пільги і компенсації за роботу у несприятливих умовах праці, регресні виплати тощо.

Допомогти в цьому може ефективна система моніторингу (оцінки) професійних ризиків та їх вчасне усунення шляхом проведення конкретних ефективних заходів. Важливими умовами є постійність оцінки ризиків в умовах біжучих змін виробничих умов, оцінка ефективності запроваджених заходів, співпраця між основними ланками системи «роботодавець – фахівці – працівники». Спеціалізацію фахівців має визначати роботодавець залежно від специфіки виробництва, а фахівці, своєю чергою, повинні тісно співпрацювати з працівниками та інформувати їх про результати досліджень.

Моніторинг ризику повинен:

- відображати максимально реальну картину умов праці, виконуватися об'єктивно і адекватно, враховуючи ефективність існуючих працезахоронних заходів щодо виявлених небезпек і шкідливостей;
- виконуватися систематично та диференційовано, охоплюючи усі зони ризиків враховуючи їх величину та величину ймовірності виникнення, потребу у першочерговості запровадженні захисних заходів;
- мати превентивний характер, на основі аналізу архівних даних про ризики та нещасні випадки на цьому підприємстві та на подібних, а також аналізу рівня ефективності запроваджених в цих випадках заходів;
- визначити чіткі і реальні для виконання профілактичні заходи, враховуючи їх широкий спектр та рамки законодавства;

- бути задокументованим, враховуючи результати запровадження працезохоронних заходів;
- бути постійним і таким, що безперервно розвивається в умовах розвитку науки і техніки.

Враховуючи необхідність документальної фіксації результатів проведення моніторингу ризиків для представлення у разі потреби працівникам, на сьогодні не існує вимог до оформлення таких звітів, які повинні поновлюватися та коригуватися залежно від дійсного стану умов праці на робочих місцях. Доповнити одержану картину існуючих ризиків мають результати атестації робочих місць. Отримані дані необхідно враховувати у повному об'ємі. Необхідно щоб безпосередньо на підприємствах функціонували служби медицини та гігієни праці, як це є в інших державах та майже повністю занедбано в Україні.

Метою такої служби має бути робота над створенням нешкідливих та здорових умов праці, профілактика профзахворювань та виробничого травматизму, підтримання та зміцнення здоров'я і високої працездатності працівників шляхом виявлення, аналізу та контролю за шкідливими виробничими факторами, розробки заходів захисту. При цьому має бути тісна співпраця між службами охорони праці та виробничої медицини і гігієни, яка є особливо важливою, коли для аналізу та усунення виявлених ризиків потрібні медико-профілактичні знання. Як і служба охорони праці, служба виробничої медицини і гігієни має бути незалежною та відповідальною за звіти щодо стану умов праці на робочих місцях і наслідки їхнього впливу на працівників.

Для успішного управління ризиками важливим є детальне планування роботи, яке повинно відображати, крім необхідних для виконання завдань, і впроваджені заходи, що довели свою дієвість. Крім планування керівником підприємства має бути визначено час, коло осіб та матеріальне (інструментальне) забезпечення для проведення оцінки ризиків.

До складу робочої групи повинні входити представники служби охорони праці, служби медицини та гігієни праці, служби розвитку підприємства, менеджер з працезохоронних питань, фахівці-експерти з центрів охорони праці, представники керівництва та робочого колективу, які повинні працювати як середня ланка між керівництвом та робочим колективом. Склад та чисельність робочої групи повинні коригуватися залежно від величини робочого місця, що оцінюється відповідно до ризиків.

Сьогодні відомо багато методів оцінки ризиків, серед яких модельний, інженерний, експертний, статистичний, соціологічний та ін. Кожен з них має свої переваги та недоліки. Для повноти одержання картини і для здійснення оцінки виробничого ризику як вихідні матеріали необхідно використовувати звіти та протоколи про результати раніше виконаних перевірок, результати атестації робочих місць, дані про випадки виробничого травматизму, профзахворювань, інформацію про наявність хімічних, біологічних чи радіоактивних речовин, що використовуються на підприємстві.

Робота повинна виконуватися без поспіху, краще покроково, з поділом роботи на частини, що дасть змогу раціональніше розподілити час та детальніше оцінити кожен об'єкт. Наприклад, розподілити роботу можна за етапами технологічного процесу або за відділами, дільницями, цехами тощо. Для визначення об'єктів ризику можна провести анкетування серед працівників підприємства. Наступним кроком є раціональний розподіл учасників оціночної групи для здійснення оцінки ризиків на робочих місцях працівників підприємства: безпосередньо у виробничих процесах, допоміжних службах (постачання сировини, збут готової продукції тощо), офісах, обслуговуючого персоналу, керівництва.

Основні питання, на які необхідно відповісти членам оціночної групи, це: які небезпеки виникають під час виробничої діяльності?; що зумовлює їх виникнення; місце їх локалізації та розмір небезпечної зони?; хто, за яких умов потрапляє в цю зону небезпеки?; тривалість та частота перебування під впливом небезпеки, нестандартні ситуації, що сприяють виникненню небезпечної ситуації.

Інформація про результати роботи має бути відкритою на кожному етапі досліджень: перед початком – мета, графік і методи досліджень; під час дослідження – її перебіг; після завершення – детально про одержані результати, а також про заходи, які мають бути вжиті для покращення умов праці.

Облік чинників небезпеки варто виконувати (як за допомогою власних спостережень за виробничим процесом, так і за результатами опитування працівників) у вигляді анкет, враховуючи їх природу: фізичні, хімічні, біологічні, соціальні, ергономічні та психофізіологічні. Форма анкети має забезпечити можливість зазначити наявність або відсутність певного виду небезпеки, а також зафіксувати запитання або уточнення, якщо в таких є потреба. Крім анкетування для фіксації ризиків варто використовувати такі методи як кіно- та фотореєстрації, які дають змогу виявити ті моменти трудової діяльності, які залишаються без уваги під час безпосереднього спостереження. У разі виявлення на робочих місцях небезпечних факторів, необхідно не тільки задокументувати їх наявність, а й негайно сповістити про них керівництво.

До кожної виявленої небезпеки варто було б побудувати тріаду або дерево подій, яке допоможе спрогнозувати причини та виникнення можливих небезпечних ситуацій, що спричинять небажані наслідки, а також обрати ефективні запобіжні заходи. Під час формування такого дерева подій необхідно враховувати: організацію та умови праці; роботи та обладнання підвищеної небезпеки, понаднормові роботи та нічні зміни, залучення тимчасових працівників і практикантів, зміни у технологічному процесі та ремонтні роботи (заплановані і незаплановані); працівників, що належать до групи підвищеного ризику (за психічною або інтелектуальною недостатністю) тощо.

Висновки. Отже, в умовах інтеграції України та для її рівноправного перебування в Європейській спільноті невідкладними завданнями на сучасному етапі є підвищення рівня професійної безпеки та гігієни праці до рівня світових стандартів шляхом: ефективного моніторингу стану промислової безпеки та наявних ризиків щодо виробничого травматизму і розвитку профзахворювань; оптимізації стану виробничої санітарії та гігієни праці; надання пріоритету безпечним технологіям та обладнанню, своєчасного виявлення та усунення соціальних, психологічних та ергономічних ризиків. Цього можна досягнути створенням життєздатної системи «роботодавець – фахівці – працівники» та забезпеченням її ефективного функціонування у кожній із зазначених ланок, а також відродженням служби медицини та гігієни праці, можливістю її тісної співпраці зі службою розвитку підприємства і менеджером з працеворонних питань.

Список літератури:

1. **Загальнодержавна** програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Закон України від 18.03.2004 року, № 1629-IV.

2. **Холявінська М.** Чому українців позбавляють права на безпеку праці? [Електронний ресурс] / М. Холявінська // Інформаційне агентство UNIAN. – Режим доступу: <http://consumers.unian.ua/352655-chomu-ukrajintsiv-pozbavlyayut-prava-na-bezpeku-pratsi.html>

3. **Аналіз** нещасних випадків [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України. – Режим доступу: <http://www.social.org.ua/activity/proflactika>

4. **Ізовіт Т. В.** Стратегічна мета уряду України – підвищення рівня промислової безпеки / Вісник КНУДТ. – 2012. – № 4. – С.116–124.

5. **Новак І. М., Котова Н. І.** Формування сучасної системи професійної безпеки та охорони праці в Україні / Демографія та соціальна економіка. – 2011. – № 1. – С. 110–117.

References:

1. **National Programme for Adaptation of Ukraine to the European Union.** Law of Ukraine. 2004, № 1629-IV.

2. **Kholyavins'ka, M.** Why Ukrainian deprived of the right to safety? UNIAN News Agency Retrieved from <http://consumers.unian.ua/352655-chomu-ukrajintsiv-pozbavlyayut-prava-na-bezpeku-pratsi.html> (in Ukr.)

3. **Analysis** of accidents. Official site of the Social Insurance Fund against accidents at work and occupational diseases Ukraine. Retrieved from <http://www.social.org.ua/activity/proflactika> (in Ukr.)

4. **Izovit, T.** (2012). The strategic goal of the Government of Ukraine - improving industrial safety. *Visnyk KNUDT*, 4, 116–124 (in Ukr.)

5. **Novak, I., & Kotova, N.** (2011). Establishing modern occupational safety and health in Ukraine. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika (Demography and social economy)*, 1, 110–117 (in Ukr.)